

**ABDUG'AFUR RASULOVNING "ILMI G'ARIBANI QO'MSAB"
RISOLASIDAGI ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI**

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi

IV bosqich talabasi

Abdumalikova Shukrona

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek adabiyotshunos olimi Abdug'afur Rasulovning "Ilmi g'aribani qo'msab..." risolasida ilgari surilgan adabiy-tanqidiy qarashlari tahlil qilinadi. Asarda adabiy tanqidning mohiyati, badiiy asarni talqin qilish masalalari, Sharq va G'arb adabiy tafakkurining uyg'unligi, tanqidchi shaxsiga qo'yilgan talablar hamda ilmiy-estetik mezonlar yoritilgan. Risolaning o'zbek adabiy tanqidchiligi taraqqiyotidagi o'rni va bugungi davr uchun dolzarbligi ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *Abdug'afur Rasulov, adabiy tanqid, o'zbek adabiy tanqidchiligi, badiiy tahlil, talqin, estetik tafakkur, milliy meros, tanqidchi, metodologiya, o'zbek adabiyotshunosligi, ilmiy qarashlar.*

Kirish

O'zbek adabiyotshunosligi tarixida adabiy tanqid nazariyasini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan olimlardan biri Abdug'afur Rasulovdir. U o'zining ilmiy izlanishlarida badiiy tafakkur, adabiy jarayon, tanqid metodlari hamda matn talqini masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Olimning "Ilmi g'aribani qo'msab..." risolasi o'zbek adabiy tanqidchiligida muhim nazariy manbalardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Mazkur asarda muallif tanqidchilikning mohiyatini yangicha talqin qiladi, uni oddiy baholash vositasi emas, balki badiiy haqiqatni anglash yo'li sifatida ko'rsatadi. Risolada milliy adabiyotshunoslik an'analari bilan zamonaviy jahon nazariyalarining o'zaro aloqasi ham chuqur tahlil etiladi. Shu jihatdan asar bugungi

kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Asosiy qism

“Ilmi g'aribani qo'msab” risolasi asosiy mazmun-mohiyati shundan iboratki, unda o'zbek istiqlol adabiyotining dolzarb muammolari yoritilgan va muallif o'zining ilmiy, tanqidiy, xolisona fikrlarini bayon etgan. Ushbu risolada nafaqat o'zbek adabiyotining muvaffaqiyati, boy ekanligi, mumtoz adabiyotimiz vakillarining so'zga, badiiy adabiyotga bo'lgan muhabbatlari shu qatorida keyingi davrlardagi so'zga, uning mohiyatiga, adabiyot va san'atga bo'lgan hurmatsizlik, qadrsizlik va shu bilan birga jamiyatimizdagi yolg'onlarning har sohaga aralashuvi munaqqidning tanqidiy fikrlari asosida yoritib berilgan. Xususan, Hamza Hakimzoda Niyoziyning 1914-yilda yozilgan “Yengil adabiyot” asaridagi “To'g'ri so'z bola” she'ri hammaga ma'lum ekanligini, lekin hamma tahlilchi-yu adabiyotshunoslar doim bolaning to'g'ri so'zligi, topqirligiga e'tibor qaratishini yozadi. Shu o'rinda munaqqidning e'tiborini tortgan boshqa masala bor. U esa bolaning yo'lini to'sgan, qaddi-qomati kelishgan, bashang va chiroyli kiyinib olgan ikki kishi kim edi-yu nega ular pul berib yolg'on sotib olmoqchi bo'ldilar. Bundan tashqari, iste'dodli Hamza yolg'onfurushlar timsolini yaratarkan, bu fikr qachon va qanday paydo bo'lgan? XX asrda mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida yolg'on g'oyalar mislsiz darajada muhim o'rin egalladi: yolg'onni suv qilib ichib yuborgan “dohiylar”, yer yuzining oltidan birida barpo etilajak jannat haqidagi uydirmalar, ko'kdagi farishtalardan-da beg'ubor, malaklardan-da pokiza yangi inson haqidagi yolg'on-aqidalar... Yolg'on bor joyda chin so'zga qiron keladi.

Sho'ro davrida so'z isrof qilindi, uning qadriga yetilmadi, so'zning uvoli va gunohidan qo'rqilmadi. Sotsialistik realizm, adabiyotning xalqchilligi, partiyaviyligi, kommunistik adabiyotning ideali va qahramoni haqidagi minglab asarlar bitildi, ko'p yozildi. Oqibat nima bo'ldi — sarob bo'ldi... Sho'ro adabiyotida so'z qadrsizlandi, uning ezgu mohiyati inkor qilindi.

Mumtoz adabiyotda esa har bir so'z e'tibor bilan tanlanib, o'z o'rnida qo'llanilgan. Bitta so'z tarkibi va ma'nosi bilan butun bir janrlar yuzaga kelgan. San'atkorlar kam so'z ishlatib, ko'p ma'no anglatishni mahorat deb bilganlar.

Bundan tashqari, iymonli odam soʻzning muqaddas ekaniga ishongan, uni nooʻrin qoʻllashdan gunoh deb qoʻrqgan.

Shu oʻrinda soʻz sanʼatining yorqin siymolari soʻzning naqadar qadrliligi va muqaddas ekanligini takror-takror taʼkidlaganlar. Xususan, Humoyun Mirzo soʻz bosyor va beoʻrin ishlatilgan asarni qat-qat kiyim kiyib olgan odamga qiyoslaydi va shunday deydi: "...soʻzlarning koʻp va oʻrinsizligi maʼni odamini susaytiradi:

Suhano poya gar eʼzoz naboshad,
Tarzi xilʼatash iyjoz boshad.

Abdulla Avloniy koʻpsoʻzlilik yolgʻonga, soxtalikka moyillik ekanligiga ishora qiladi:

Misi chiqgay koʻp boʻlsa, bir kun.
Koʻpaygan soʻzning boʻlgʻay toʻgʻrisi oz,
Shakarning koʻpidan ozi boʻlur soz.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Abdugʻafur Rasulovning "Ilmi gʻaribani qoʻmsab..." risolasi oʻzbek adabiy tanqidchiligi taraqqiyotida alohida oʻrin tutadigan muhim nazariy asarlardan biridir. Ushbu risolada adabiy tanqidning asl mohiyati, badiiy asarni chuqur tahlil va talqin etish mezonlari, tanqidchining ilmiy-estetik masʼuliyati hamda milliy adabiyotshunoslikning taraqqiyot yoʻllari atroflicha yoritilgan. Muallif tanqidni oddiy baholash vositasi emas, balki sanʼatni anglash, badiiy haqiqatni kashf etish va kitobxon tafakkurini boyitishga xizmat qiluvchi muhim maʼnaviy-estetik hodisa sifatida talqin etadi.

Risolaning yana bir muhim jihati shundaki, unda Sharq mumtoz adabiy merosi bilan zamonaviy Gʻarb adabiyotshunosligi yutuqlari oʻzaro uygʻun holda tahlil qilinadi. Bu esa milliy tanqidchilik tafakkurining yangi bosqichga koʻtarilishida muhim nazariy asos boʻlib xizmat qiladi. Asarda ilgari surilgan fikr va mulohazalar bugungi kunda ham oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan boʻlib, ular zamonaviy adabiy jarayonni anglash, badiiy asarlarni chuqurroq baholash hamda adabiyotshunoslik ilmiga yangicha yondashuvlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, “Ilmi g‘aribani qo‘msab...” risolasi nafaqat o‘z davrining yirik ilmiy hodisasi, balki bugungi va kelajak avlod tadqiqotchilari uchun ham bebaho nazariy manba, adabiy tafakkur maktabi va estetik mezonlar majmui sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdug‘afur Rasulov. Ilmi g‘aribani qo‘msab... Toshkent: Ma’naviyat, 1998.
2. Abdug‘afur Rasulov. Badiiylik – bezavol yangilik. Toshkent: Sharq, 2007.
3. Ozod Sharafiddinov. Tanqid, talqin, baho. Toshkent: Ma’naviyat, 2006.
4. Ziyonet / Ziyoz.uz. Abdug‘afur Rasulov hamda o‘zbek adabiyotshunosligiga oid maqolalar va elektron manbalar.
5. Wikipedia. Abdug‘afur Rasulov, o‘zbek adabiy tanqidchiligi va adabiyotshunoslikka oid sahifalar.